

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

V. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ SEMPOZYUMU
-EŞ'ARÎLİK-

04-06 MAYIS 2018

Kastamonu Üniversitesi
V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu
(Eş'arîlik)

EDİTÖRLER:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYKAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ÇUHADAR
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR
Arş. Gör. Erhan Salih FİDAN
Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

ISBN: 978-605-4697-18-2

19 Ekim 2018, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Her hakkı saklıdır.

İMAM EŞ'ÂRÎ'NİN FIKHÎ YÖNÜ

Dr. Öğr. Ü. İsmail BİLGİLİ*

ÖZET

İslam itikat mezheplerinden Ehli Sünnetin Eş'ârî kolu imamı olan Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'ârî (ö. 324/936), hadis rivayetinde bulunan, fıkıh ve cedel ilimleriyle meşgul olan, itikadi ve siyasi fırkalar hakkından eserler yazan bir âlimdir. Kelam, cedel, fıkıh, tefsir ilimleri hakkında ve de bidat fırkalarının reddi konusunda irili ufaklı yüzü aşkın eser yazdığı rivayet edilen İmam Eş'ârî, genel kanaate göre Şafîî fikhına tabidir.

Tebliğde genel kanaate göre Şafîî fikhına tabi olduğu ifade edilen İmam Eş'ârî'nin yetiştiği ilmi ortam ve ders aldığı hocalardan hareketle fıkıhta bağlı olduğu ekol tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından da İmam Eş'ârî'nin günümüze ulaşan *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-musallîn, el-İbâne an usûli'd-diyane, Risale fî İstihsâni'l-havd fî İlmi'l-keîâm, er-Risâle fî'l-İman, Risâle ilâ ehli's-seğr bi Bâbi'l-Ebvâb, el-Lüma' fî'r-red alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bid'a* gibi eserlerinden istifade edilerek fikhî yönü üzerinde durulacaktır.

İmam Eş'ârî'nin fikhın fûruuna dair kanaatleri, daha çok *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*'den alınacaktır. Çünkü bu eserinde fıkıh konularına diğer eserlerine nazaran daha çok yer vermektedir. Eserinde fıkıh usulü ve fûruuyla ilgili konulara değinmektedir. İmam Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyin, Risale fî İstihsâni'l-havd ve el-İbâne* eserlerinde yer alan fikhın usul ve özellikle de fûru meseleleri ele alınacak, İmam Eş'ârî'nin fikhî yönü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İmam Eş'ârî, Fıkıh, Şafîî Fikhî, Eş'ârî Mezhebi, Ehli Sünnet.

THE LEGAL DIRECTION OF İMÂM AL-ASH'ÂRÎ

ABSTRACT

Abu Hasen Ash'ari is the imam of the Ahl as-sunniah Ash'ari as one of the Islamic sects. He is narrated that it is narrated in the narration of the hadith, which is occupied with the Islamic sciences, and which is written in this scene.

According to the general opinion, Imam Ash'arî expressed as subject to Shafi'i fiqh. It will try to identify the school that Imam Ash'arî is affiliated with the fiqh with the movement of the scientific environment and lessons learned. It will focus on the direction of the fiqh, taking advantage of the works of Imam Ash'arî, such as *Makâlât al-Islâmiyyin, Risale fî Istihsâni'l-havd, al-ibâne an usûl'd-diyane, al-luma'*.

The views of Imam As'arî on fugue fugue will be taken from *Makâlât al-Islâmiyyin*, which has been examined more extensively than other works. Although the book also mentions the method of fiqh, some of the disputes about the worship of fûru fiqh, worship, treatment and ukubata will be discussed in the paper. The fiqh direction of Imam Ash'arî will be evaluated by making a fiqh analysis and synthesis.

Keywords: İmâm al-Ash'ârî, Fiqh, Shafi'i Fiqh, Ash'ârî Sect, the Ahl as-sunniah.

A. İmam Eş'ârî'nin Hocaları ve Fikhî Mensubiyeti

Ehli sünnet akaid imamlarından ve Eş'ârî mezhebinin İmamı Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, 260/875 yılında Irak topraklarındaki Basra'da doğmuş, 324/935 tarihinde de Bağdat'ta vefat etmiştir. Nesebi hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Eş'ârî'nin ailesinin Yemen'in "Eş'ar" kabilesinden geldiği ifade edilmektedir.¹

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Meram Yeni Yol Meram/Konya, Tel: 0 506 234 68 96, e-mail: bilgiliismail@hotmail.com

¹ Hikmet Yağlı Mavil, "Eş'ariyye'nin Kurucusu Ebü'l-Hasan el-Eş'arî", *ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012 (s. 69-91), s. 71. bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, Beyrut 1931, XI, 346; İbn Asâkir, *Tebyîn kezîbi'l-müfterî fimâ nüsiibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-*

a. İmam Eş'ârî'nin Hocaları

Basra'da iken genellikle Şafi'î mezhebi alimlerinden ilim tahsil eden İmam Eş'ârî'nin eğitim aldığı hocaları şunlardır.

1. İsmail b. İshak: İmam Eş'ârî'nin babasıdır ve ilk eğitimini de Basra'da iken kendisinden almıştır. Babası Sünni geleneğinden gelen **Şâfi'î** mezhebine mensup ehl-i hadis bir âlimdir. İmam Eş'ârî henüz on yaşında iken babası vefat etmiştir. İmam Eş'ârî, babasının vefatından sonra eğitimini Basralı alimlerden devam ettirmiştir.²

2.Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî (ö. 307/919): İmam Eş'ârî'nin babası vefat etmeden önce onu aynı zamanda arkadaşı olan Basralı muhaddis ve fakih, **Şafi'î** alimi Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî'ye emanet etmiştir. İmam Eş'ârî eğitimini babasından sonra Zekeriyya es-Sâcî'de devam ettirmiştir.³ İmam Eş'ârî, Selef alimlerinin hadis anlayışı ile Allah'ın sıfatları ve diğer itikadî konulardaki görüşlerini Zekeriyya es-Sâcî'den aldığı bilinmektedir.⁴

Zekeriyya es-Sâcî, sünnet ve hadis konusunda İmam Eş'ârî'nin rivayette bulunduğu hocalarının başında gelir. İmam Eş'ârî'nin **fıkıh** ve **hadis** ilimlerinin yanı sıra Ehl-i hadis'in itikadî esaslarını, özellikle de bu mezhebin sıfatlar hakkındaki görüşlerini öğrenmesinde Zekeriyya es-Sâcî'nin önemli bir yeri vardır.⁵ Zekeriyya es-Sâcî, İmam Eş'ârî'nin bir taraftan ilmen yetişmesini sağlayan diğer yandan da ona Sünni inancın önemli esaslarını öğreten bir âlimdir. İmam Eş'ârî, hocasından etkilenmiş, yazdığı tefsir kitabının birçok yerinde hocasından alıntılar yaparak görüşlerini rivayet etmiştir.⁶

Zekeriyya es-Sâcî aynı zamanda, Şafi'î mezhebi müçtehitlerinden ve İmam Şafi'î'nin talebelerinden İsmail b. Yahya el-**Müzenî** (ö. 264/877) ile **Rebî b. Süleyman el-Cîzî**'den (ö. 256/870) **fıkıh** ilmi öğrenen **Şafi'î** mezhebi alimlerindedir.⁷ Sâcî'nin hocalarından **Müzenî**, hakkında İmam Şâfi'î'nin “mezhebimin destekçisi” diyerek övdüğü Şafi'î mezhebi müçtehitlerinden önemli bir isimdir. Müzenî'nin *el-Muhtasar (el-İhtisar)* adlı eseri, İmam Şâfi'î'nin *el-Ümm* adlı eseriyle birlikte Şâfi'î mezhebinin temel kaynakları arasında yer alan ve ders kitabı olarak okutulan ve de Şâfi'î'nin öğrencileri tarafından onun mezhebine dair yazılan ilk kitaptır.⁸ Sâcî'nin hocalarından **Rebî b. Süleyman el-Cîzî** de İmam Şafi'î'nin “**yeni görüş**”lerinin ravilerinden olup Şafi'î mezhebinin önemli fakihlerindedir. İmam Eş'ârî'nin hocası Zekeriyya es-Sâcî'nin Şafi'î mezhebinin iki önemli isminden fıkıh öğrenmesi İmam Eş'ârî'nin fikhî mensubiyetini tespitinde önemli bir bilgidir.

Zekeriyya es-Sâcî'nin Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları konu alan *Usûlü'l-fıkh* adlı eseri vardır. Sâcî'ye nisbet edilen *İhtilâfu'l-ulemâ*, *İhtilâfu'l-Fukahâ* ve *İhtilâfu'l-hadîs*'in de bu eser olduğu tahmin edilmektedir. Sâcî'nin *Ahkâmü'l-Kur'an* adlı bir eserinin daha olduğu bildirilir.⁹

3.Ebu Ali el-Cübbâî (ö.303/915): İmam Eş'ârî, Basra'da Mutezile mezhebinin önde gelen alimlerinden Ebû Ali el-Cübbâî ile gençlik yıllarında tanışır. İmam Eş'ârî, Cübbâî sebebiyle Mutezile mezhebinin görüşlerini öğrenerek mezhebin fikirlerinden etkilenir. İmam

Eş'ârî, Beyrut 1984, s. 57-91; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (nşr. Ahmed Fehmi Muhammed), Lübnan 2009, s. 81.

² Mehmet Keskin, “İmam Eş'ârî: Geleneğe Dönüş el-İbâne”, <http://ahmedhoca.blogspot.com.tr/2009/07/imam-esari-gelenege-donus-el-ibane.html> (Erişim: 07.04.2018)

³ Mehmet Efendioğlu, “Sâcî, Zekeriyya b. Yahya”, *DİA*, 35, 363, (s.363-366).

⁴ Ahmed et-Tayyib, *el-İmamü Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî*, I-IV, Kahire 1434/2014, I, 92.

⁵ Yağlı Mavil, “Eş'ariyye'nin Kurucusu”, s. 75.

⁶ Ahmed et-Tayyib, *el-Eş'ârî*, I, 93; Yağlı Mavil, “Eş'ariyye'nin Kurucusu”, s. 72.

⁷ Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı (el-Lüma')*, Terc: Kılıç Aslan Mavil-Hikmet Yağlı Mavil, s. 17, İstanbul 2016.

⁸ Şükrü Özen, “Müzenî”, *DİA*, 32, 248, (s. 246-250).

⁹ Efendioğlu, “Sâcî”, 35, 363-4.

Eş'ârî, gençlik döneminden kırk yaşına kadar akaid bakımından Mutezile mezhebinin görüşlerini savunan bir Mutezile alimi hüviyetindedir.¹⁰

İmam Eş'ârî, hocası el-Cübbâî ile önemli bazı itikadi konularda anlaşmazlığa düşer. İmam Eş'ârî kaynaklarda zikredilen farklı birtakım nedenlerle, hicri 300 yılları civarında bir Cuma günü Basra Camii'nde Mutezile'den ayrılıp Ehl-i Sünnet'e intisap ettiğini ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile diğer hadis alimlerin temsil edilen Selef itikadını benimsediğini açıklar.¹¹

4. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî, İbn Süreyc (ö. 306/918): İmam Eş'ârî'nin bir diğer hocası Şâfi'î alimlerinden İbn Süreyc'tir. İbn Süreyc, Şâfiî mezhebinin en iyi bilen âlimlerden biri olarak nitelendirilir. İbn Süreyc Şâfi'î mezhebinin usul ve furuunda yetkin bir âlimdir.¹²

İbn Süreyc, Şâfi'î mezhebinde İmam Şâfi'î'nin tüm öğrencilerinden ve onların takipçilerinden üstün tutulur.¹³ İbn Süreyc, Şâfi'î mezhebinin görüşlerini açıklama, özetleme ve yeni fıkhi meselelere cevap arama çalışmalarıyla mezhep doktrininin teşekkülüne katkı sağlayan bir alimdir. İbn Süreyc yetiştirdiği öğrencilerle de mezhebin başta Bağdat olmak üzere pek çok yerde yayılmasında önemli rol oynamıştır. İbn Süreyc, ayrıca Şâfiî mezhebinin kurumsallaşmasının fikri ve fıkhi alt yapısının oluşturulmasında kaideleri tesis eden önemli biridir.¹⁴

İbn Süreyc, kaynaklarda İmam Eş'ârî'nin fıkıh hocası olarak geçer. İmam Eş'ârî'nin fıkıhla ilgili görüşlerinin kaynağının daha çok İbn Süreyc olduğu ifade edilir.

5. Ebu İshak İbrahim b. Ahmed el-Mervezî (ö. 340/951): Şâfi'î müçtehid olan Ebu İshak Mervezî de İmam Eş'ârî'nin hocalarındandır.¹⁵ Şâfi'îlerin önde gelen alimlerinden olan Mervezî, uzun zaman Bağdat'ta kalmış Bağdat fakihidir.¹⁶ Mervezî, Şâfi'î mezhebinin el kitabı mahiyetindeki Müzenî'nin *Muhtasar* adlı eserini yaklaşık sekiz cilt halinde *Şerhu Muhtasari'l-Müzenî* ismiyle şerh eden müçtehitir.¹⁷

İmam Eş'ârî'nin hocaları hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa şunun ifade edilmesi uygun olacaktır. Netice itibariyle İmam Eş'ârî'nin hocalarından Mutezile alimi Ebu Ali el-Cubbâî dışındakilerin tamamı -ki o da kelamcıdır- Şâfi'î alimlerindedir. İmam Eş'ârî'nin hocalarının Şâfi'î alim ve müçtehitlerinden olması fikhî alt yapısının Şâfi'î fıkıhı üzerine bina edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da İmam Eş'ârî'nin Şâfi'î fıkına tabi bir alim olduğunu göstermektedir.

b. İmam Eş'ârî'nin Fikhî Mensubiyeti

İmam Eş'ârî, fıkıh ilmini Şâfi'î mezhebi âlimlerinden almasına rağmen kendisinin **Maliki**¹⁸, **Hanefi** ve **Hanbeli** mezhebine mensup olduğu da ileri sürülmüştür.¹⁹

İmam Eş'ârî'nin Hanefi mezhebine mensup olduğunun iddiası şuna dayanmaktadır. İmam Eş'ârî kırk yaşına kadar akaitte Mutezile mezhebi görüşlerini benimsemişti. O dönemlerde Mutezile kelamcıları genellikle amelde Hanefi mezhebine bağlıydı. Netice itibariyle bazı **Hanefi** tabakat kitaplarında, İmam Eş'ârî'nin daha önce kelamda Mutezileye

¹⁰ Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı*, s. 14, 18.

¹¹ Mehmet Kubat, "Eş'ari Ekolünün Öncüsü Olarak Ebu'l-Hasan El-Eş'ârî ve Kelamî Görüşleri", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 7. Cilt 7, Sayı 13 (21-47) s. 26. Bkz: Ebu'l-Ferec İbnü'n-Nedîm, *Kitabu'l-Fihrist*, Nşr. M. Rıza Teceddüd, Tahran, 1366, s. 231; İrfan Abdulhamid, "Eş'ârî", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 444; Yusuf Şevki Yavuz, "Cubbâî, Ebu Ali", *DİA*, 8, 99-102.

¹² Şükrü Özen, "İbn Süreyc, Ebu'l-Abbas", *DİA*, 20, 364, (s. 363-366); Yağlı Mavil, "Eş'ariyye'nin Kurucusu", s. 76.

¹³ Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı*, s. 19.

¹⁴ Şükrü Özen, "İbn Süreyc", 20, 363.

¹⁵ Ahmed et-Tayyib, *el-Eş'ârî*, I, 94.

¹⁶ Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı*, s. 19.

¹⁷ Ahmet Özel, "Mervezî, Ebu İshak", *DİA*, 29, 234, (s. 234-235).

¹⁸ Ahmed et-Tayyib, *el-Eş'ârî*, I, 94.

¹⁹ Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı*, s. 16-17.

mensup olması ve Mutezilîlerin genelde Hanefî fıkıhına bağlı bulunmaları sebebiyle kendisinin de Hanefî olduğu zannedilmiştir.²⁰

İmam Eş'arî Mutezile mezhebinden ayrıldıktan sonra Ahmed b. Hanbel'in kelamî görüşlerine meyiletmesi²¹ fıkıhta **Hanbelî** olduğu anlamına gelmez. İmam Eş'arî Mutezile'den ayrıldıktan sonra Ahmed b. Hanbel ile diğer hadis alimlerin temsil edilen Selef itikadını benimsediğini açıklamıştır.²²

Ayrıca farklı bir değerlendirme sahibi olan İbn Asakir İmam Eş'arî'nin hadis imamlarından olması sebebiyle **Maliki mezhebi ile Şafi'î mezhebi arasında** bir yerde olduğunu ileri sürmektedir.²³

İmam Eş'arî'nin Mutezile mezhebinden ayrıldıktan sonra Hanbelî olduğu da ifade edilmiştir. Halbuki İmam Eş'arî, Mutezile mezhebinden ayrıldıktan sonra Ahmed b. Hanbel'in fikhî değil kelamî görüşlerine meyiletmiştir. Bu da İmam Eş'arî'nin fıkıhta **Hanbelî** olduğu anlamına gelmez. Bir de İmam Eş'arî Mutezile'den ayrıldıktan sonra Ahmed b. Hanbel ile diğer hadis alimlerin temsil edilen Selef itikadını benimsediğini açıklamıştır. Hem o dönemlerde Hanbelî mezhebi henüz tam teşekkül etmemiştir. Zira Hanbelî mezhebi İbn Kudame (ö. 620) gibi âlimlerin eserleriyle sonraki dönemlerde mezhep hüviyetine kavuşturulmuştur.

Kaynakların kahir ekseriyetine göre İmam Eş'arî Şafi'î mezhebine mensup bir âlimdir. İmam Eş'arî'nin fikhî altyapısı -az önce de ifade edildiği gibi- Şafi'î mezhebi alim ve müçtehitleri tarafından oluşturulmuştur. İmam Eş'arî fıkıh, hadis ve kelam gibi İslami ilimleri Şafi'î hocalardan almıştır. Özellikle hocalarından İbn Süreyc'in Şafi'î mezhebini kurumsallaştıran bir alim olması, fıkıh ilmi bakımından kendisinden büyük oranda etkilenmiş olduğu kanaatini doğurmaktadır. Yine İmam Şafi'î'nin talebelerinden Müzeni ve Rebî' b. Süleyman el-Cîzî gibi önemli fakihlerin İmam Eş'arî'nin hocalarına fıkıh öğretmeleri de kendisinin Şafi'î fikhî potası içinde yetiştiğini göstermektedir.

İbn Asakir'in naklettiği bir olayda “Biz senin kelamda derinliğini biliyoruz ama fıkıhtaki bilgini merak ediyoruz, namazda Fatiha okumayanın hükmü nedir?” diye soran birine İmam Eş'arî'nin Zekerîyya es-Sâcî'den aldığı bir rivayete dayanarak Hz. Peygamber'in (s.a.s) “Fatihasız namaz olmaz”²⁴ şeklindeki hadisi nakletmesi Şafi'î mezhebini benimsediğini gösteren diğer bir delil olarak kabul edilebilir.²⁵

Netice itibarıyla İmam Eş'arî'nin Şafi'î alimlerinden ders alması, Şafi'î mezhebinin yaygın olduğu ortamlarda yetişmesi ve de Şafi'î fıkıhına dair görüş beyan etmesi kendisinin Şafi'î mezhebine mensup bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.

B. İmam Eş'arî'nin Fikhî Görüşleri

Kaynaklarda İmam Eş'arî'nin yüzlerce eseri olduğu aktarılmaktadır. Ancak bunlardan günümüze kadar -tespit edildiği kadarıyla- altı tanesi ulaşabilmiştir. İmam Eş'arî'nin fıkıh dair görüşlerini bu eserlerinde belli bir fıkıh başlığı altında değil de dağınık bir halde bulabilmekteyiz. Bu eserleri şunlardır;

1. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-musallîn,*
2. *Risâle fî İstihsâni'l-havd fî ilmi'l-kelem,*
3. *el-İbâne an usûli'd-diyâne,*
4. *el-Lüma' fî'r-red alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bid'a,*
5. *er-Risâle fî'l-İmân,*
6. *Risâle ilâ Ehli's-Seğr bi Bâbi'l-ebvâb.*

²⁰ Eş'arî, *Eş'arî Kelamı*, s. 16.

²¹ Kubat, “Eş'arî Ekolünün Öncüsü”, s. 30.

²² İrfan Abdulhamid, “Eş'arî”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 444.

²³ Eş'arî, *Eş'arî Kelamı*, s. 17 (İbn Asâkir, *Tebyîn*, s. 124).

²⁴ Buhari, “Salat”, 18.

²⁵ Eş'arî, *Eş'arî Kelamı*, s. 17 (İbn Asâkir, *Tebyîn*, s. 124).

İmam Eş'ârî'nin bu altı eseri genel olarak İslam akaidini konu almakta ve bu çerçevede İslam itikadi ve siyasi mezheplerinin görüşlerine yer vermektedir. Bu eserlerden hiçbiri fıkıh konularını müstakil olarak ele almamakta, klasik bir fıkıh kitabı hüviyeti taşımamaktadır. Eserlerde yer alan fikhî meseleler herhangi bir fıkıh başlığı altında ele alınmadığı gibi fikhî bir konunun izah edilmesi endişesini de taşımamaktadır.

İmam Eş'ârî'nin fikhî konusuna girecek meseleleri sadece üç eserinde bulabilmekteyiz. Bunlar *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, *Risâle fi İstihsâni'l-havd* ve *el-İbâne* isimli eserleridir. İmam Eş'ârî'nin fikhî meselelerine daha çok yer verdiği *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* adlı eserinde fırkaları tanıtırken ve dahi fırkalar arasındaki görüşleri mukayese ederken bazen fırkaların fıkha dair kanaatlerine yer vermektedir. Fırkaların fikhî görüşlerine genelde değerlendirme yapmaksızın yalın haliyle değinmektedir. Fıkıh meselelerine değindiği diğer iki eserinde ise biraz daha ayrıntılı bilgi yer alabilmektedir. Fakat İmam Eş'ârî'nin *el-Lüma'*, *er-Risâle fi'l-İmân* ve *Risâle ilâ Ehli's-Seğr* isimli diğer üç eserinde ise amele taalluk eden herhangi bir fikhî konu tespit edemedik. Bu sebeple İmam Eş'ârî'nin fikhîni ilk üç eserinde yer alan meselelerden tespit etmeye çalışacağız.

a. Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-musallîn²⁶: İmam Eş'ârî fikhî ilmi konularına en çok *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-musallîn* adlı eserinde yer vermektedir. Eserde yer alan fikhî ihtilaflarla ilgili bir bildiri 2014 yılında Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öncülüğünde düzenlenen "Uluslararası İmam Eş'ârî ve Eş'ârilik Sempozyumu"nda "İmam Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* Adlı Eserinde Fikhî İhtilaflar" başlığı altında sunulmuştu.²⁷ Bildiri, İmam Eş'ârî'nin fikhî ihtilaflarının *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* eseriyle sınırlı olduğu gibi konuları da genellikle içtihat, kıyas, illet-hikmet, taklit, emir-nehiy, âmm-hâs, nesih ve mahkumun aleyh başlıklarının tahlil edildiği fikhî usulü ağırlıklıdır.

İmam Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn* adlı eseri, kendisinin İslam'a dair fikir ve inançlarını kapsayan görüşlerine yer veren makaleler tarzındadır. Eser, namazı dinin bir aslı olarak kabul eden müslümanların değişik konulardaki ihtilaflarına yer vermesi nedeniyle *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn* olarak isimlendirilmiştir. Kitabın *İhtilâfu'l-Müslimîn* değil de *İhtilâfu'l-Musallîn* şeklinde isimlendirilmesi de ilginçtir. Zira bu isimlendirmeye aslında namaz ibadetinin Müslümanlar için ne denli önemli olduğu vurgusu da yapılmakta, adeta namaz ile İslam bütünleştirilmekte ve de Müslüman denilince ilk akla gelenin namaz ibadeti olduğu anlatılmak istenmektedir.

İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde, genelde itikadi ve siyasi fırkaların tanıtımına, aralarındaki görüş farklılıklarına yer verilmekte; ikinci bölümünde ise daha çok meseleler üzerindeki ihtilaflara değinilmektedir. Fıkıh ilminin konusuna giren ihtilaflara ise her iki bölümde de kısmen yer verildiği görülmektedir. Fikhî ihtilaflara, bir fikhî meselesini çözmek amacıyla değil daha çok itikadi ve siyasi fırkalar arasındaki fıkha dair görüş farklılıklarını tespit etmek amacıyla yer vermektedir.

İmam Eş'ârî fikhî meselelerdeki farklı görüşleri sadece sıralamakta nadiren de olsa görüş sahiplerine yer vermektedir. Fıkıh mezhebi ismi zikretmeden genelde *ehli sünnet ve'l-cemaat* ya da *ehli sünnet ve'l-istikamet* tabirini kullanmaktadır. Karşıt görüş sahibi olarak da Mutezile, Harici ve Rafizi mezhepleri geçmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*'de geçen 25 kadar fikhî meseleleri birinci ve ikinci cildine göre şu başlıklardan oluşmaktadır.

1. Birinci cildin fikhî meselelerine geçtiği sayfalar:

Rafizilerde Nazar ve Kıyas (s. 124),

Haberlerde Nesih (s. 125),

Muhalliflerinin Arkasında Namaz (s. 130),

²⁶ Kitabın iki ciltlik Beyrut 1411/1990 tarihli el-Mektebetü'l-Asriyye baskısı esas alınmıştır.

²⁷ Said Nuri Akgündüz, "İmam Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* Adlı Eserinde Fikhî İhtilaflar", Uluslararası İmam Eş'ârî ve Eş'ârilik Sempozyumu Bildirileri, I-II, İstanbul 2015, II, 575-591.

Ebu Hanife ve Arkadaşları (s. 219),
Emir ve Nehyin Umumi Olup Olmaması (s. 227),
Vaktinden Önce Namaz Vacip Midir (s. 310).

2. İkinci cildin fıkıh konuları ve geçtiği sayfalar:

Hâs ve Âmm (s. 134),
Emir ve Nehiy (s. 135),
Facirin Arkasında Namaz (s. 139),
Seyf Konusu (s. 140),
İmamet (s. 142),
Asilerin Öldürülmesi (s. 156),
Haram Mal Karşılığında Cariyenin Satın Alınması (s. 160),
Haram Mal İle Haccetmek veya Bir Farzı Yerine Getirmek (s. 160),
Gasp Edilmiş Bıçakla Kurban Kesmek (s. 161),

Talak (s. 161): Hayız halindeki talak geçerli midir, geçerli değil midir? **1.** Rabbinin emrine karşı gelmiş olsa da geçerlidir. **2.** Geçersizdir. Üçünü de verse hiçbirini geçerli olmaz. **3.** Üç talak ile boşasa sadece biri geçerlidir.

Mestler Üzerine Mesh Etmek (s. 161): **1.** Müslümanların geneline göre mestler üzerine mesh etmek caizdir. **2.** Rafizi ve Hariciler ise mestler üzerine mesh etmeyi inkar ettiler, kabul etmediler.

Farzlar İçin İletlendirme (s. 162),

İcma (s. 172),

Haberlerde Nesh (s. 173): Haberlerde nesh caiz midir? **1.** Nesih, emir ve nehiyde olur. **2.** Rafizilere göre Allah, haber verdiği olayın sonradan gerçek olmadığını bildirebilir.

Kuranın Sünnetle Neshi (s. 173): **1.** Kur'ân ancak Kur'ân ile nesh edilir. **2.** Sünnet Kur'ân'ı nesh eder. Fakat Kur'ân sünneti nesh edemez. **3.** Kur'ân sünneti nesh eder, sünnet de Kur'ân'ı nesh eder.

Emir Sığıması (s. 174),

İçtihat (s. 174),

Buluğa Erme Sınırı (s. 175): Konuyla ilgili üç sayfa kadar geniş açıklamalarda bulunur.

Arazinin Vakfedilmesi (s. 245),

Nasih ve Mensuh (s. 276-279).

Bu konuların tek tek ele alınıp fikhî tahlili yapıldığında İmam Eş'ârî'nin kelamcı kimliği yanında fıkıh ilmine usul ve fûru bakımından da vakıf olduğu görülecektir.

b. el-İbâne an usûli'd-diyâne²⁸: İmam Eş'ârî'nin *el-İbâne* eserinde *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*'e göre daha az sayıda fıkıh meseleleri vardır. İmam Eş'ârî bunların bir kısmına *Makâlât*'ında da yer vermişti. Şimdi *el-İbâne*'de ele alınan fıkıh meselelerine değinelim.

1. Devlet Başkanlığı: Biz Resulullah'tan sonra dürüst imamın Ebu Bekir olduğunu kabul eder ve Allah'ın onunla dini yücelttiğini, dinden dönenlere karşı onu güçlü kıldığını, Resulullah'ın onu namaz kıldırmak için öne çıkardığı ve bu nedenle kendisine Resulullah'ın Halifesi ismi verildiği gibi Allah'ın da onu Müslümanlar için imam olarak öne çıkardığına inanırız.²⁹

2. Fıkıh Usulü: Ayrılığa düştüğümüz konularda Rabbimizin kitabına, Nebimizin sünnetine, Müslümanların icmasına ve bunlara uygun olanlara uyarız.³⁰

²⁸ Bu kısımda İmam Eş'ârî'nin *el-İbâne* eserinin Mustafa Çevik tercümesinden istifade edilmiştir. Mustafa Çevik, *Eş'ârî Dinin İnanç İlkeleri (EL-İBÂNE 'AN USÛLİ'D-DİYÂNE)*, Ankara 2005. Arapçası için bkz: Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, Takdîm, Tahkîk ve Ta'lik: Fevkiyye Hüseyin Mahmud, Dâru'l-Ensâr, 1397/1977. El-İbâne'nin tercümelerini değerlendiren ilmi bir makale için bkz: Mehmet Kubat, "el-İbâne' Çevirisi Üzerine -Eleştirel Bir Yaklaşım", *Marife*, yıl. 6, sayı. 1, Bahar 2006, s. 231-245.

²⁹ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 21.

³⁰ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 21.

3.İmama Tabi Olma: Cuma, Bayramlar ve benzeri namazları iyiliksever ve diğerlerinin arkasında kılmanın uygun olduğuna inanıyoruz. Tıpkı Abdullah İbni Ömer'in Haccac'ın arkasında namaz kıldığına ilişkin haberlerde söylendiği gibi.³¹

4.Mestler Üzerine Mesh Etme: Kırsal ve kentsel alanda mestler üzerine mesh etmek - bunu inkâr edenlerin aksine- sünnettir.³²

5.Ölüye için Sadaka Vermek, Ona Dua Etmek: Biz müslümanların ölüleri için sadaka vermelerini ve onların bağışlanması için dua etmelerini kabul ediyoruz. Allah'ın bununla onları değerlendireceklerine inanıyoruz.³³

6.Sihrin Varlığı: Biz dünyada sihrin var olduğunu ve dünyada var olmakta olduğunu kabul ederiz.³⁴

7.Ehli Kiblenin Cenaze Namazı: Biz ehli kiblede ölen kişi üzerinde namaz kılınabileceğine inanırız.³⁵

8.Recm, Mesh ve Nikah Hadisleri: Allah'ın cennette görüleceği haberini rivayet edenlerin sayısı, recm haberini; “varis için vasiyet yoktur” hadisini; iki mest üzerine mesh hadisini; “teyzesinin ve halasının üzerine kadın nikah edilmez” hadisini aktaranların sayısından daha fazladır. Eğer recm ve diğer olaylar Mu'tezileye göre sünnet ise, ravilerinin çokluğundan dolayı Allah'ın görülmesi olayı daha kesin bir sünnet olmuş olur.³⁶

El-İbâne'deki fıkıh konuları daha çok kelimelerin izahında örnek olarak verilen ilave bilgilerden oluşmaktadır. Fıkıh konularına örnek olarak verdiğimiz başlıklardan devlet başkanına itaat, hüküm çıkarma usulü, mestler üzerine mesh etme ve cenaze namazları biraz daha fıkıh meseleleri kapsamındadır.

c. Risâle fi İstihâni'l-havd fi ilmi'l-keîâm: İmam Eş'ârî *el-İstihânu'l-Havz* eserinde fikhın konusuna giren bir meseleye yer verir ki, o da **İçtihat** konusudur. İçtihat sadece bir paragrafta ele alınır.

İçtihat Konusu: Hz. Peygamber (s.a.s) ve sahabeler zamanında aklî (içtihadi) konularla ilgili bir olay olduğunda, o konu hakkında konuşmuşlardır. Sahabenin sordukları meseleleri Hz. Peygamber (s.a.s) ayrıntılı olarak biliyordu ve bu meselelerin hiçbirine cahil değildi. Fakat şu var ki bu meselelerin asılları her ne kadar Kur'an'da ve sünnette bulunsa da Hz. Peygamber'in döneminde bu meseleler belirgin bir şekilde ortaya çıkmadı ki bu konularda konuşsun veya konuşmasın. Müçtehitler, **ferâiz** meselelerinden '**avl** ve **ceddât**; **ba'in** ve **bette** ile haram ve “senin ipin senin boynundadır” gibi kinaye lafızları ve bunlar dışındaki hükümler ile **hadler** ve **talak** meseleleri gibi kendi dönemlerinde ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'den bir nass gelmeyen şer'î meselelerin her biri hakkında konuşmuşlar, araştırma yapmışlar, akıl yürütmüşler, tartışmışlar ve delil getirmişlerdir.

Şayet bu konuların her biri hakkında nass olsaydı müçtehitler ihtilaf etmezlerdi ve bu ihtilaflar günümüze kadar da ulaşmazdı. Her biri hakkında Hz. Peygamber (s.a.s)'den gelen bir nass bulunmasa da bu konuları müçtehitler Kur'an'da ve sünnette hakkında hüküm bulunan meselelere götürüp kıyas etmiş ve içtihat etmişlerdir. İşte bunlar sonradan ortaya çıkan fûru meselelerin şer'î hükümlere döndürülmesidir ki bu hükümler ancak, sem' (nakil) ve peygamberlik ile bilinebilir. Akli başında her Müslümanın usûlu'd-dîn (akaid) ile ilgili sonradan ortaya çıkan meselelerin tayini konusunda yapması gereken şey, bunların hükümlerini aklen, hissî ve bedîhî olarak üzerinde ittifak edilen asıllara dayandırmaktır. Çünkü sem' yoluyla gelen şer'î meseleleri, aynı şekilde sem' yoluyla gelen şer'î usullere dayandırmak

³¹ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 21.

³² Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 21.

³³ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 22.

³⁴ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 22.

³⁵ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 22.

³⁶ Çevik, *Dinin İnanç İlkeleri*, s. 27-28.

gerekir. Aklî ve hissî konulardaki hükümleri de aynı şekilde kendi alanlarına dayandırmak gerekir ki, aklî konular ile sem'î konular bir biri ile karıştırılmasın.³⁷

SONUÇ

İmam Eş'ârî, ders aldığı hocaları ve yetiştiği muhit itibariyle Şafi'î fıkıhına tabi bir İslam alimidir. İmam Eş'ârî klasik anlamda bir fakih olarak isimlendirilemez ise de o, eserlerinde sınırlı sayıda ele aldığı fıkıh konularıyla fıkıh ilmine vakıf bir alim olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed et-Tayyib, *el-İmamı Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî*, I-IV, Kahire 1434/2014.
- Ahmed Mekin Kandemir, "Kelâm İlminin Meşrûiyeti", *Marife*, Yaz 2016, 16/1, s. 157-166.
- Ahmet Özel, "Mervezî, Ebu İshak", *DİA*, 29, 234-235).
- Beşir Gözübenli, "Cîzî", *DİA*, 8, 37.
- Ebu'l-Ferec İbnu'n-Nedîm, *Kitabu'l-Fihrist*, Nşr. M. Rıza Teceddüd, Tahran, 1366.
- Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, Takdîm, Tahkîk ve Ta'lîk: Fevkiyye Hüseyin Mahmud, Dâru'l-Ensâr, 1397/1977.
- Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, *Eş'ârî Kelamı (el-Lüma')*, Terc: Kılış Aslan Mavil-Hikmet Yağlı Mavil, s. 17, İstanbul 2016.
- Hikmet Yağlı Mavil, "Eş'ariyye'nin Kurucusu Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, s. 69-91
- Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Beyrut 1931.
- İbn Asâkir, *Tebyîn*, Beyrut 1984.
- İrfan Abdulhamid, "Eş'ârî", *DİA*, İstanbul, 1995, 11, 444.
- Mehmet Efendioğlu, "Sâcî, Zekeriyya b. Yahya", *DİA*, 35, 363-366.
- Mehmet Keskin, "İmam Eş'ârî: Geleneğe Dönüş el-İbâne", <http://ahmedhoca.blogspot.com.tr/2009/07/imam-esari-gelenege-donus-el-ibane.html> (Erişim: 07.04.2018)
- Mehmet Kubat, "'el-İbâne' Çevirisi Üzerine -Eleştirel Bir Yaklaşım", *Marife*, yıl. 6, sayı. 1, Bahar 2006, s. 231-245.
- _____, "Eş'ari Ekolünün Öncüsü Olarak Ebu'l-Hasan El-Eş'ârî ve Kelamî Görüşleri", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 7. Cilt 7, Sayı 13 (s. 21-47).
- Mustafa Çevik, *Eş'ârî Dinin İnanç İlkeleri (El-İbâne 'An Usûli'd-Diyâne)*, Ankara 2005.
- Said Nuri Akgündüz, "İmam Eş'ârî'nin Makâlâtü'l-İslâmiyyîn Adlı Eserinde Fikhî İhtilaflar", *Uluslararası İmam Eş'ârî ve Eş'ârlık Sempozyumu Bildirileri*, I-II, İstanbul 2015, II, 575-591.
- Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, (nşr. Ahmed Fehmi Muhammed), Lübnan 2009, s. 81.
- Şükrü Özen, "İbn Süreyc, Ebu'l-Abbas", *DİA*, 20, 363-366.
- _____, "Müzenî", *DİA*, 32, 246-250.
- Yusuf Şevki Yavuz, "Cubbâi, Ebu Ali", *DİA*, 8, 99-102.

³⁷ Bu kısımda İmam Eş'ârî'nin *el-İstihsânu'l-Havz* eserinin Ahmed Mekin Kandemir tercümesinden istifade edilmiştir. Ahmed Mekin Kandemir, "Kelâm İlminin Meşrûiyeti", *Marife*, Yaz 2016, 16/1, (s. 157-166), s. 163-164.